

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ
Кафедра філософії та соціально-політичних наук

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
навчальної дисципліни
«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»

рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
спеціальність	для всіх спеціальностей
назва освітньої програми	для всіх напрямів підготовки
статус	обов'язкова

Плани семінарських занять навчальної дисципліни «Історія України та української культури» для підготовки фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, для усіх спеціальностей усіх напрямів підготовки.

Розробник:

_____ Н. Л. Стешенко, канд. істор. наук, доцент

Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін, протокол № 24 від 04.06.2019

В. о. завідувача кафедри:

_____ О. П. Кваша, канд. політ. наук

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Тема заняття
1	Вступ
2	Найдавніші часи
3	Київська Русь. Культура Київської Русі
4	Литовсько-польська доба в історії України. Культура України в XIV–XVI ст.
5	Визвольна війна 1648-1654 рр.
6	Україна у 2-пол. XVII ст. Руїна.
7	Україна у XVIII ст. Культура України наприкінці XVII – у XVIII ст.
8	Україна у складі Росії у XIX ст. Українська культура у XIX ст.
9	Утворення політичних партій в Україні (к. XIX – поч. XX ст.)
10	Україна в революції 1905-1907 рр.
11	Україна в революціях 1917 р.
12	Громадянська війна в Україні (1918-1920 рр.)
13	Україна у складі СРСР (1922-1939 рр.). Культурне будівництво у 1920–30-ті роки.
14	Україна в Другій світовій війні (1939-1945 рр.)
15	Сучасна незалежна Україна. Основні тенденції розвитку сучасної української культури

В умовах національно-державного будівництва значно зростає інтерес всіх верств населення, і в першу чергу – молоді, до історії свого народу. Вивчення історії України та української культури дає можливість майбутньому інженеру, економісту глибше усвідомити своє місце у навколишньому світі, виразніше відчувати значення своєї праці і знайти нестандартні можливості для її удосконалення.

Плани семінарських занять та методичні вказівки до них підготовлені на основі нових підходів, з врахуванням праць видатних вчених-україністів, прогресивних вітчизняних та зарубіжних авторів, лідерів українських політичних партій.

Плани семінарських занять та методичні вказівки до них повинні допомогти студентам в організації самостійної роботи над курсом «Історія України та української культури», позбутися застарілих догм та стереотипів, що заважають об'єктивному висвітленню історії України, культури та діяльності видатних історичних осіб.

Семінарські заняття проводяться з метою глибокого вивчення ключових проблем історії України та української культури, формування у студентів вміння аналізувати реальні соціально-історичні проблеми, навичок публічних виступів, ведення дискусій, а також контролю за засвоєнням студентами навчального матеріалу.

Для того, щоб робота на семінарських заняттях була цікавою і реально допомагала студентам засвоїти матеріал, до них слід систематично і якісно готуватися.

Підготовка до семінару розпочинається ще на лекції. Саме тут студент вперше знайомиться з логічною схемою курсу, найважливішими проблемами науки, одержує необхідні методичні вказівки. Лекції необхідно не тільки слухати, але й записувати основні положення. Далі підготовка до семінарських занять поділяється на ряд етапів:

- 1 Перш за все слід ознайомитися з планом семінару, з'ясувати питання для вивчення і підібрати літературу.
- 2 Потім треба вивчити лекційний матеріал, розділи з навчальної літератури.
- 3 До кожної теми треба засвоїти ряд понять та історичних дат. Для цього треба завести окремий зошит або виділити великі поля у конспекті лекцій та робочому зошиті для семінарів.

При вивченні курсу широко практикується реферативна форма роботи. Це передусім теми, які недостатньо висвітлені в історичній літературі, історичні портрети.

Вступ

План

- 1 Місце вітчизняної історії в системі вузівського навчання.
- 2 Предмет, завдання, методологічні принципи вивчення історії України та української культури.
- 3 Основні джерела вивчення історії України та української культури.
- 4 Наукова періодизація історії України та української культури.
- 5 Місце вітчизняної історії в системі вузівського навчання.

Вивчення історії України та української культури розпочалося зі здобуттям нашою державою незалежності. У вищих навчальних закладах вивчення вітчизняної історії відповідає потребам сьогодення. На основі фактичного матеріалу, засвоєного головним чином у загальноосвітній школі, майбутні спеціалісти опановують у вузівському курсі новітні історичні концепції, оволодівають елементами наукового підходу до історії України та української культури, набувають навичок критичного переосмислення документів і роботи з першоджерелами.

Тема: Прадавня історія українських земель

План

- 1 Передісторія українських земель.
- 2 Кіммерійці, скіфи, сармати на території Північного Причорномор'я.
- 3 Античні міста-держави Північного Причорномор'я.
- 4 Теорії походження слов'ян. Розселення стародавніх східних слов'ян.

Тема: Київська Русь. Культура Київської Русі

План

- 1 Передумови виникнення державності у східних слов'ян. Норманська та антинорманська теорії походження державності Київської Русі.
- 2 Соціально-економічний розвиток Київської Русі.
- 3 Політичний устрій та соціальна організація Київської Русі.
- 4 Основні напрями зовнішньої політики Київської Русі. Прийняття християнства.
- 5 Культура Київської Русі.

Поняття до теми

Монархія, віче, смерди, закупи, рядовичі, холопи, полюддя, соціально-економічні відносини, васальна залежність.

Література

- Бойко О.Д. Історія України. – К.: «Академія», 2001. - С. 41 - 79.
Борисенко В. Курс української історії. – К.: Либідь, 1998. - С. 37-69.

Дорошенко Д. Нарис історії України. Т.1. -К.: Глобус, 1991. - С. 37-48, 69-78.
Історія України: Курс лекцій. Кн. 1. – К.: Либідь, 1991. - С.23-52.
Історія України / Під ред. Ю.Зайцева. – Львів : Світ, 1996. - С. 51-65.
Рибалка І. Історія України. Ч. I. – Харків : Основа, 1994. - С.51-67.

Методичні вказівки

У IX ст. внаслідок довготривалого внутрішнього розвитку східнослов'янських племен склалася одна з самих великих держав середньовічної Європи – Русь. У зв'язку з тим, що центром цієї могутньої держави на протязі кількох століть був Київ, в історичній літературі вона отримала назву Київської Русі.

Пристаючи до вивчення першого питання, треба мати на увазі, що основним письмовим джерелом, яке висвітлює ранній період давньоруської держави, є літопис Нестора «Повість минулих літ».

За літописом, у східних слов'ян напередодні утворення держави існувало 14 великих груп племен. Які племена проживали на території сучасної України? Чим вони займалися? Чому основну роль у становленні держави відіграло Полянське князівство? Відповідь на ці запитання можна знайти в книжках (Дорошенко Д. Нарис історії України, т.1, с.34-35. ; Рибалка І. Історія України: Курс лекцій, кн.1, с.51-54).

Питання про виникнення державності Русі пов'язане з призначенням варягів, відомих в Європі під іменами норманів та вікінгів. Відповідно до літопису північні слов'янські племена (словени, кривичі) та фінські (чудь, меря, весь) запросили у 862 р. варягів. Прийшли три брати: Рюрик, Сінеус, Трувор. Старший брат Рюрик поклав початок династії давньоруських князів, котрі з тих пір зветься Рюриковичами. Істориків, які повністю погоджуються з даними літопису, називають норманістами. Антинорманісти (М. Ломоносов, М. Грушевський, М. Костомаров) стверджують першочергову роль слов'ян у виникненні державності Русі. Суть цієї дискусії студент зможе з'ясувати з книг Дорошенка Д. Нарис історії України. т.1, с. 37-41, Бойка О. Історія України, с. 31-33, Рибалки І., с. 54.

Друге питання про економічний розвиток Русі включає в себе багато питань: сільське господарство (землеробство, скотарство), промисли – полювання, рибна ловля, бджільництво, ремесло, торгівля, розвиток феодалного землеволодіння, міст (Дорошенко Д., с.73-76, Борисенко В., с. 61-67, Рибалка І., с. 64-67).

Третє питання семінарського заняття треба почати з політичного розвитку Русі. Політичний устрій являє собою протирічну єдність різних тенденцій: князівська влада (монархічна), боярська дума (аристократична), збори міщан – віче (демократична). Князь мав повноту судової влади і судив згідно із зібраним законом «Руська правда» (див.: Дорошенко Д. Нарис історії України. Т.1, с. 69-71, Рибалка І., с. 58-60).

Хто допомагав Великому князю управляти державою? Які функції виконували дружина Великого князя, удільні князі, боярська дума, віче? Відповіді дивиться у Дорошенка Д., с.71-72; Рибалка І., с. 58-60.

Потім необхідно з'ясувати соціальну структуру давньоруського суспільства, інакше кажучи, з яких верств, категорій населення складалося суспільство Київської Русі. Хто входив до привілейованої верстви населення? Хто жив у селах і містах?

По четвертому питанню. Важливою ознакою держави є зовнішня політика. Основними напрямками зовнішньої політики були:

- 1) військові походи;
- 2) торгівельно-економічні зв'язки;
- 3) династичні браки;
- 4) культурні зв'язки.

На першому місці у зовнішній політиці Київської Русі була Візантія. Вивчаючи діяльність київських князів, зазначте на полях свого конспекту русько-візантійські відносини за вище написаним планом (див. Бойко О. Історія України., с.40 –43; Борисенко В. Курс української історії., с. 48-52; Грушевський М.С. Ілюстрована історія України., с.59-77; Дорошенко Д., с. 75).

Своєрідною віхою в розвитку держави та культури було прийняття християнства. Розглядаючи це питання слід звернути увагу на те, чому київські князі з усіх світових релігій обрали християнство? За яким обрядом охрестили східних слов'ян? Яку роль відіграло християнство у житті Київської Русі? Відповіді на ці запитання дивиться у Борисенко В. Курс української історії., с. 53-54; Грушевський М.С. Ілюстрована історія України., с.77-83; Дорошенко Д., т.1., с. 45-46; Рибалки І., кн.1, с.56-58.

Внаслідок вивчення теми студент повинен дійти певних висновків. По-перше, Київська Русь є результатом розвитку східних слов'ян. По-друге, перетворенню Київської Русі в єдину централізовану державу сприяли варяги з своєю військовою організацією. По-третє, Київська Русь була найбільшою і могутньою державою середньовічної Європи.

Контрольні запитання

- 1 Де жили і чим займалися східні слов'яни?
- 2 Чому об'єднання південно-східних слов'янських племен відбулося навколо полян Києва?
- 3 Що таке держава? Назвіть її ознаки.
- 4 Намалюйте схему політичного устрою Київської Русі.
- 5 Які верстви населення проживали у Київській Русі і чим вони займалися?
- 6 Які галузі господарства були розвинуті на Русі?
- 7 З якими державами і чим торгувала Русь?
- 8 Що таке зовнішня політика? Назвіть її головні напрямки.
- 9 Які світові релігії ви знаєте? Що таке християнство?
- 10 Хто, коли і чому охрестив Київську Русь?

Теми рефератів

- 1 Перші Київські князі та їх політика.
- 2 Християнізація Руської держави.
- 3 Володимир як полководець та політик.

Тема: Польсько-литовська доба в історії України. Культура України в XIV–XVI ст.

План

- 1 Експансія Литви та Польщі на Україну. Кревська унія.

- 2 Укладення Люблінської унії. Утворення Речі Посполитої.
- 3 Соціально-економічні відносини на українських землях у складі Речі Посполитої.
- 4 Культура України в XIV–XVI ст.

Поняття до теми

Католицизм, унія, шляхта, магнати, станова система, Магдебурзьке право, фільварки, Литовський статут, сейм, уніатська церква.

Література

- Бойко О.Д. Історія України. – К.: Академія, 2001. - С. 97-106, 110-123.
- Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – К.: Либідь, 1991. - С. 94-141.
- Історія України / Під ред. В.А. Смолія. - К.: Альтернатива, 1997. - С.57-76.
- Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів.: Світ, 1990. - С.110 - 143.
- Історія України / Під ред. Ю.Зайцева. - Львів: Світ, 1996. - С. 85-105.
- Рибалка І. Історія України. Ч. I. – Харків: Основа, 1995. - С.98-133.
- Субтельный О. Украина. История. – К.: Либідь, 1994. - С. 88-124.

Методичні вказівки

У XIV ст. історичні події розвивалися у несприятливому для України напрямку. Саме в період її політичного економічного та культурного занепаду почали підноситися її сусіди – Литва, Польща та Московія. Ці держави швидко розвивалися і їх звичайно приваблював той вакуум влади, що виник на півдні. Стародавній Київ знаходився у занепаді. Майже 80 років на цих землях панували монголо-татари, але хронічні чвари в Золотій Орді заважали монголо-татарам безпосередньо управляти цими землями.

Таким чином, починаючи вивчення першого питання, треба зрозуміти, що експансія Литви, а потім Польщі на українські землі мала певні історичні передумови, і Україна як би чекала свого наступного завойовника.

Розглядати процес експансії Литви та Польщі на українські землі треба у порівнянні. Спочатку треба пояснити які особливості мала литовська експансія на українські землі. Для цього треба дати відповіді на такі запитання : Чому захоплення литовцями українських земель не було жорстоким? Чому цей процес можна характеризувати як проникнення, включення, приєднання? Які ж були основні причини відносно легкого захоплення литовцями українських земель? Далі треба показати характерні відмінності польської експансії на українські землі. Які цілі мала польська експансія? Які соціальні сили підтримували короля Польщі у просуванні на схід? Далі треба підкреслити, що для поляків захоплення українських земель не відбувалося так легко, як для литовців. Литовці же становили велику загрозу польським намірам в Галичині та на Волині. Тому починається польсько-литовська війна, яка тривала понад 20 років.

З врегулюванням галицького конфлікту провідні політики Польщі та Литви зрозуміли, що їх об'єднують важливі спільні інтереси. Які ж це були інтереси? В цей момент магнати Південно-Східної Польщі висунули несподівану пропозицію: укласти унію між Польщею та Литвою, одруживши польську королеву Ядвігу з

великим литовським князем Ягайлом. Таким чином, у 1385р. Литва та Польща підписали Кревську унію. Треба пояснити, які ж були основні передумови та цілі укладення Кревської унії? Далі важливо показати, які ж були умови Кревської унії, чому у Литві виникає опозиція на чолі з Вітаутасом, і чому врешті-решт Кревська унія стала мати формальний характер.

Наприкінці вивчення першого питання треба зробити висновок і показати, які ж наслідки мала Кревська унія для українських земель, і взагалі показати, яким було соціально-політичне становище цих земель у складі Литви після Кревської унії.

Починаючи вивчення другого питання, треба показати, які ж були основні історичні передумови та причини укладення між Польщею та Литвою Люблінської унії 1569р. Треба звернути увагу на складне зовнішньополітичне становище Литви, економічну та політичну відсталість Литовської держави в 1-пол. XVI ст., загострення політичних суперечностей між окремими групами правлячої верхівки, зростання антифеодального руху народних мас.

Далі треба показати складний та тривалий процес укладання Люблінської унії між Польщею та Литвою, пояснити причини цього. Необхідно пояснити умови Люблінської унії, утворення нової держави – Речі Посполитої, показати, які автономні права зберегла Литва у складі Речі Посполитої.

Наприкінці вивчення другого питання треба зрозуміти, як змінилося становище українських земель у складі Речі Посполитої. Річ Посполита була самою великою країною у Європі, а українські землі становили найбільшу її частину. Вони були поділені на шість воєводств. Далі треба показати, що в українському суспільстві швидко затверджується станова система західноєвропейського типу. Нова станова система базувалася на правах, обов'язках та привілеях, які встановлювалися юридично. Існували три стани: шляхта, міщани та селяни. Далі треба проаналізувати становище усіх трьох станів в українському суспільстві. Особливу увагу треба звернути на становище селян, які становили 80% українського населення. Далі треба показати, як погіршується становище селян, збільшується панщина, зростають повинності, триває процес закріпачення українського селянства. Треба пояснити, чому цей процес прискорюється. Для цього треба відповісти на запитання: як великий зерновий бум у Європі і створення фільварків сприяли погіршенню становища селян та їх закріпаченню?

Треба також звернути увагу і на становище міщан, розвиток міст, торгівлі, ремісництва. Тут треба зрозуміти, що внаслідок зернового буму економіка України стає незбалансованою: майже уся господарська діяльність зосереджується в аграрному секторі, у той час як міста і промисловість вступають в період застою.

Внаслідок вивчення третього питання треба дійти до висновку, що внаслідок Люблінської унії 1569 р. більшість українських земель опинилася під владою польських феодалів. Їх панування розповсюдилося на всю Правобережну Україну. Захопивши владу, польські магнати та шляхта розгорнули широкий наступ на народні маси України. На захоплених українських землях вони почали створювати маєтки, привласнювати землі селян. Формування магнатсько-шляхетського землеволодіння супроводжувалося закріпаченням селян. Союзником і активним помічником феодалів в проведенні загарбницької політики виступала католицька церква.

За таких обставин народні маси України розгорнули рішучу боротьбу проти панування польських феодалів і католицької церкви, проти соціального і національно-релігійного гноблення, яка приймала різні форми.

Контрольні запитання

- 1 Чому литовцям вдалося відносно швидко та легко захопити українські землі?
- 2 Які основні цілі переслідувала польська експансія на українські землі?
- 3 Які наслідки для українських земель мала Кревська унія?
- 4 Які були основні передумови та причини укладення Люблінської унії між Польщею та Литвою?
- 5 Які наслідки для українських земель мала Люблінська унія?
- 6 У чому полягала суть системи станової організації українського суспільства у складі Речі Посполитої?
- 7 Що таке Литовський статут і яке він мав значення в історії України?

Теми рефератів

- 1 Брестська церковна унія 1596 р. та посилення національно-релігійного гноблення.
- 2 Зародження українського козацтва та його суспільно-політична організація.
- 3 Селянсько-козацькі повстання на Україні кінця XVI – першої третини XVII ст.

Тема: Визвольна війна та становлення державності українського народу

План

- 1 Національний характер визвольної війни 1648-1654 рр.
- 2 Формування української козацької держави та її роль в національно-визвольній боротьбі.
- 3 Переяславська Рада, «Березневі статті» 1654 рр. та їх оцінка в історичній літературі.

Поняття до теми

Суверенітет, республіка, військово-політичний союз, автономія.

Література

- Бойко О.Д. Історія України. – К.: Академія, 2001. - С. 148-166.
Борисенко В. Курс української історії. – К.: Либідь, 1998. - С. 179-223.
Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. – К.: Наук. думка, 1992. – С.300-320.
Дорошенко Д. Нарис історії України. Т.2. - К.: Глобус, 1991. - С. 3-23.
Історія України / Під ред. Р.Ляха - Донецьк, 1999. - С. 133-146.
Історія України / Під ред. Ю.Зайцева. – Львів: Світ. - 1996. - С. 113-122.

Методичні вказівки

Вивчення теми необхідно розпочати із з'ясування соціально-економічного та політичного становища селян, міщан, козаків після підписання «Ординації» у 1638 р. Про це написано у підручнику О.Бойка, с. 126-131. На основі фактичного матеріалу студент приходять до висновку, що повстання 1648 р. стало закономірним явищем, яке було підготовлене всім суспільним розвитком України у I половині XVII ст.

У визвольній війні український народ вирішував дві проблеми: перша - визволення України від панування Речі Посполитої, друга - створення власної держави. У вирішенні першої проблеми були зацікавлені всі верстви населення України. Чому? Назвіть головні рушійні сили повстання 1648 р. Які військові перемоги повстанців привели до визволення України від польських військ? Відповіді на ці запитання можна знайти у підручниках Бойко О., с.131-135; Борисенко В., с.181-188; Дорошенко Д., т.2. с. 3-23 та ін.

Підводячи підсумки вивчення першого питання, треба підкреслити, що визвольна війна прискорила визрівання етнічної самосвідомості українського народу, глибокого розуміння ним необхідності не тільки визволення від іноземного панування, але й всебічних зв'язків з сусідніми державами, в тому числі і з Росією. Боротьба українського народу мала національний характер, а інтереси, потреби окремих суспільних верств ховалися під релігійну оболонку.

В ході битв 1648 р. в Україні був ліквідований польсько - шляхетський апарат. Зборівський мир 1649 р. створив передумови для створення української державності.

Вивчення другого питання слід розпочати із Зборівської мирної угоди 1649 р. На яку територію розповсюджувалася влада гетьмана? Яким був адміністративно-політичний устрій України? Щоб краще розібратися в цих питаннях, студенту слід скласти схему. Які функції виконував гетьман, козацька старшина?

Козацька держава на визволеній території здійснювала свій суверенітет, організовувала господарське життя, утримувала військо. Зовнішньополітичний аспект діяльності держави полягав у тому, щоб довести визвольну війну до переможного кінця.

Держава Б.Хмельницького була класовою. Які соціальні верстви населення проживали в Україні і які вони мали права? Який зв'язок був між становищем цих верств з участю у війні? Відповіді на ці запитання можна знайти в Курсі української історії, с.188-193; Нарис історії України., т.2, с. 131-135; Бойко О. Історія України., с. 139-142 та ін.

Держава, яка виникла в роки визвольної війни, не мала спокійного і вільного існування, відчувала постійний військовий тиск ззовні і тому не змогла набути закінченого вигляду. У такому стані вона і ввійшла до складу Московського царства.

Далі студент повинен з'ясувати військово, соціально-економічне і міжнародне становище України у 1653 р. Чому українська старшина на чолі з Б. Хмельницьким віддала перевагу Росії? Як склалися відносини України з Росією напередодні приєднання? З відповіді на це запитання починається вивчення третього питання.

Потім переходимо до вивчення подій січня 1654 р. у Переяславі. Чи були підписані які-небудь документи у Переяславі між Україною та Росією? Чому? У якому документі були зафіксовані права української держави у складі Росії?

Відповіді на ці запитання студент знайде у підручниках О. Бойка, с. 135-139; Борисенко В., с. 204-209; Дорошенко Д., т.2, с. 32-39 та ін. У цих же книжках можна знайти і оцінку подій 1654 р. в історичній літературі. Особливої уваги заслуговують точки зору М.Костомарова, В.Антоновича, М.Грушевського та радянської історіографії.

Таким чином, масовий рух українського народу привів до переможного завершення визвольної війни.

Контрольні запитання

- 1 Назвіть причини і основні рушійні сили повстання 1648 р.
- 2 Коли і чому Б. Хмельницький приймає рішення про боротьбу за незалежність України?
- 3 Назвіть основні положення Зборівського мирного договору Б. Хмельницького з Польщею.
- 4 Намалюйте схему державного устрою України у 1649 р.
- 5 Чому держава Б. Хмельницького називається республікою?
- 6 Коли і чому Б.Хмельницький приймає рішення про союз з Москвою?
- 7 Яка подія відбулася у Переяславлі у 1654 р.?
- 8 Які права мала Україна у складі Росії у 1654 р.?
- 9 Назвіть основні положення «Березневих статей».

Теми рефератів

- 1 Політичний портрет Б.Хмельницького.
- 2 Бойові побратими Б.Хмельницького І.Богун, М.Кривоніс, М.Нечай.
- 3 Зв'язки України з Московським царством у 1648-1654 рр.

Тема: Україна у XVIII ст. Культура України наприкінці XVII – у XVIII ст.

План

- 1 Північна війна в Україні. Політика гетьмана І. Мазепи.
- 2 Ліквідація української автономії у складі Росії.
- 3 Три поділи Польщі. Розподіл українських земель між Росією та Австрією.
- 4 Культура України наприкінці XVII – у XVIII ст.

Поняття

Наказний гетьман, Малоросійська колегія, правління гетьманського уряду, гайдамаки, опришки, Глухівська петиція, кріпосне право, Коліївщина, рекрути.

Література

- Бойко О. Д. Історія України. – К.: Академія, 2001. - С.178-203.
Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – К.: Либідь, 1991. - С.244-264.
Дорошенко Д. Нарис історії України. Т.2. - К.: Глобус, 1991. - С.136-158.
Історія України: Курс лекцій. Кн. 1. – К.: Либідь, 1991. - С.260-301.
Рибалка І. Історія України. Ч. I. – Харків: Основа, 1995. - С.310-352, 364-378, 389-400.
Субтельный О. Украина. История. – К.: Либідь, 1994. – С.206-243.

Методичні вказівки

Північна війна розпочалася у 1700 р. і тривала 21 рік. Головним противником Петра I у цій війні за вихід до Балтійського моря був шведський король Карл XII. На першому етапі війни він завдав Петру I ряд відчутних поразок. Але Петро I зробив з цих поразок певні висновки і почав проводити централізаторські реформи. За таких умов опинилася у небезпеці і автономія Гетьманщини.

Таким чином, починаючи вивчення першого питання, перш за все, треба дати відповідь на запитання: як події Північної війни вплинули на автономне становище Лівобережної України у складі Росії? Які вимоги відтепер цар починає висувати Україні? Треба показати, як під час Північної війни змінилося становище козацьких полків, козацької старшини, українських селян та міщан і, взагалі, населення України.

Далі треба показати, які стосунки існували між Росією та Гетьманщиною, між Петром I та І. Мазепою під час війни. Чому Петро I відмовився захищати Україну від поляків і які все це мало наслідки?

Дуже важливим є питання: чому події Північної війни опинилися на території України і чому І. Мазепа перейшов на бік Карла XII? Треба уважно і всебічно проаналізувати ці питання. Треба розібратися, на яких умовах Мазепа уклав угоду зі шведами, і які цілі переслідували шведи в Україні?

Далі треба показати, якою була реакція Росії та Петра I на вчинок І. Мазепа. Треба розібратися, чому не всі українці пішли за Мазепою.

Наприкінці вивчення першого питання треба зробити самостійний висновок і розібратися чи був І. Мазепа «зрадником», чи він був національним героєм, які цілі переслідувала політика І. Мазепа під час Північної війни і які наслідки мала ця політика для українського населення і для автономії лівобережної України у складі Росії.

Мета вивчення другого питання полягає в тому, щоб зрозуміти закономірність падіння автономії України в складі Росії.

При вивченні другого питання студенту слід звернути увагу на реформи російського уряду.

Які ж зміни відбулися в адміністративному та військовому устрої Лівобережної та Слобідської України? По-перше, було завдано удару старому виборчому принципу. Студент повинен записати до конспекту про гетьманування І. Скоропадського (див. О.Субтельний, с.152).

Коли і з якою метою Петро I створив першу Малоросійську колегію? Які функції виконував наказний гетьман П. Полуботок та Д.Апостол? Коли і з якою метою був створений Гетьманський уряд?

По-друге, у 1 половині 18 ст. відбулися зміни у військовому устрої гетьманщини. У 1708 р. за наказом Петра I була зруйнована Запорізька Січ. Куди переселилися запорозькі козаки? Коли і в зв'язку з якими подіями їм дозволили повернутися на батьківщину? Які наслідки для України мала російсько-турецька війна 1734-1739 рр.?

Далі слід проаналізувати головні напрямки зовнішньої і внутрішньої політики Катерини II. Яке місце займала Україна у здійсненні цих планів? Коли і з якою метою була створена II Малоросійська колегія? Як змінилося ставлення до України внаслідок перемоги у російсько-турецькій війні 1769-1774 рр. ? Коли був ліквідований полковий устрій в Україні?

Катерина II добре розуміла, що носієм ідеї державності України є народ, і тому провела ряд реформ, спрямованих на перетворення України в багатонаціональний район. Як проходило освоєння земель Південної України? Далі вона перетворила козаків на державних селян, запровадила кріпосне право і надала козацькій старшині дворянські привілеї.

Потім студент переходить до третього питання. Яким чином розгорталася подія в українських землях, що входили до складу Польщі? При вивченні фактичного матеріалу студенту слід звернути увагу на такі проблеми: 1) реформа адміністративного устрою українських земель; 2) що таке політика колонізації українських земель; 3) які галузі господарства розвивалися, що вивозилося з Правобережної України до Польщі; 4) яким було економічне та політичне становище українського населення; 5) які форми протесту застосовувало населення Правобережної України?

Порівнюючи розвиток українських земель у складі Росії та Польщі, студент приходить до висновку, що ці держави намагалися знищити прагнення українців до свободи, незалежності. На знищення цього прагнення Польщі і Росії необхідно було понад 100 років, і тому процеси, які розпочалися у 1 половині XVIII ст., продовжилися у II половині XVIII ст.

Далі студент вивчає фактичний матеріал у такій послідовності:

- коли відбувся I розподіл Польщі, які держави приймали в ньому участь, кому відійшли українські землі?
- коли стався II розподіл Польщі і яку роль в ньому відіграла Росія, які українські землі відійшли до Росії?
- коли було проведено III розподіл Польщі, які держави його здійснили, як остаточно розподілили українські землі Австрія та Росія?

Внаслідок вивчення теми студент повинен зробити висновок про те, що у II половині XVIII ст. українські землі втратили право на автономію і перетворилися на російські губернії. В економіці відбувалися зміни, пов'язані з зародженням капіталістичних відносин. Наприкінці століття майже 80% етнічних українських земель увійшло до складу Росії.

Теми рефератів

- 1 Політичний портрет І. Мазепи.
- 2 Історичний портрет гетьмана К.Розумовського.
- 3 Останній кошовий отаман Запорізької Січі Калнишевський.

Контрольні запитання

- 1 Хто, коли і чому створив I Малоросійську колегію? Які функції вона виконувала?
- 2 Коли було правління Гетьманського уряду?
- 3 Коли і чому була зруйнована Запорізька Січ?
- 4 Коли і чому в Україні було введено кріпосне право?
- 5 Які права одержала козацька старшина у 1785 р.?
- 6 Якою була реакція селянсько-козацьких мас України на посилення феодалного гноблення?
- 7 Коли відбулося повстання в Клішенцях та Турбях?
- 8 Які причини призвели до поділу Польщі в кінці XVIII ст.?

Тема: Національно-визвольний рух і утворення політичних партій в Україні (кінець XIX- поч. XX ст.). Українська культура у XIX ст.

План

- 1 Загальноросійський революційний рух в Україні.
- 2 Утворення українських національних політичних партій.
- 3 Суспільно-політичний рух на західноукраїнських землях.
- 4 Українська культура у XIX ст.

Поняття

Народники, партія, національне питання, націоналізм, шовінізм, автономія, москвофіли, народовці, радикали, ліберали.

Література

Історія України: Курс лекцій. Кн.2. - К.: Либідь, 1992. - С.23-37,78-93.
Рибалка І.К. Історія України. Ч.2. - Харків: Основа, 1997. - С. 227-270, 306 - 320, 408-421.
Субтельний О. Украина. История. - К.: Либідь, 1994. - С. 365-380, 417-421.
Бойко О.Д. Історія України. - К.: Академія, 2001. - С.257-263, 289-293.

Методичні вказівки

Перш за все, треба проаналізувати перше питання, як розвивався загальноросійський революційний рух в Україні наприкінці XIX - поч. XX ст.? По-перше, треба звернути увагу на народництво. Серед різночинної інтелігенції наприкінці 60-х – на початку 70-х років і сформувалася та течія в суспільному русі, яка дістала назву народництва.

Теоретичні погляди народників відбивали відсталість тодішньої Росії, нерозвиненість капіталізму й слабкість класової боротьби. Вважаючи капіталізм абсолютним соціальним злом, народники вірили, що Росія і Україна обминуть його і після здійснення селянської революції підуть самобутнім шляхом через сільську общину до соціалізму.

Зверніть увагу, що головною революційною силою народники вважали селянина, який, на їх думку, був «соціалістом за природою», «комуністом за інстинктом і традицією». Неправильне уявлення мали народники й про весь хід історичного розвитку суспільства. Заперечуючи закономірність історичного процесу, вони перебільшували роль ідей, інтелігенції. Думали, що весь прогрес людства «лежить виключно на критично мислячих особах».

Далі треба показати, що ідейними учителями й головними теоретиками народницького руху, з іменами яких пов'язані і його основні течії, були П.Лавров, М.Бакунін і П.Ткачов. Дайте загальну характеристику цих трьох основних течій.

Зверніть увагу, що протягом усього часу існування народництва в ньому були і революційні, і ліберальні елементи. В 70-х – 80-х роках народники у своїй більшості стояли на революційних позиціях, наприкінці 80-90-х років переважало ліберальне народництво.

Далі треба показати, що народницький рух і в Росії, й в Україні пройшов ряд етапів: 1) організація і діяльність народницьких гуртків (початок 70-х рр.); 2) «ходіння в народ»(1874); 3) тактика «осілої пропаганди» - поселення

революціонерів у народі (1875-1877) і «Земля й воля»; 4) зародження політичного напрямку, застосування тактики індивідуального терору. Виникнення й діяльність «Народної волі» та «Чорного переділу» (1878-1881); 5) діяльність народницьких організацій після 1 березня 1881р.

Наприкінці треба дати відповідь на запитання: чому і в Росії і, особливо, в Україні діяльність народників не мала успіху?

Далі треба розглянути розвиток соціал-демократичного руху в Україні. Цей рух поширився в Росії і спирався на ідеї К.Маркса. Які ж були основні положення марксизму? В Україні виникають перші соціал-демократичні гуртки та групи. Треба уважно розглянути їх діяльність. В Росії почала формуватися партія пролетаріату – РСДРП. У 1898 р. у Мінську відбувся I з'їзд РСДРП. Але більше значення для формування партії мав II з'їзд РСДРП, який відбувся у 1903 р. II з'їзд прийняв Устав, Програму, обрав керівні органи партії. Треба уважно розглянути основні завдання програми-мінімум та програми-максимум РСДРП. Зверніть увагу, на яких позиціях стояла РСДРП з національного питання. Далі треба показати, на яких принципах будувалася партія. Що передбачали принципи демократичного централізму та пролетарського інтернаціоналізму? На II з'їзді відбувся розкол РСДРП на дві фракції: більшовиків і меншовиків. Причинами розколу були незгоди в організаційних питаннях. Значна частина комітетів РСДРП (більшовиків і меншовиків) працювали в Україні.

Починаючи вивчення другого питання, перш за все треба звернути увагу на особливості формування українських національних політичних партій.

Спочатку треба розглянути коли, хто і як заснував Революційну українську партію (РУП). Якою була головна мета діяльності РУП? Серед кого діяла РУП, хто увійшов до її складу?

Далі треба показати, що серед членів РУП наростали розходження та протиріччя. Виникають дві групи. На чолі більшості стояли М.Порш, В.Винниченко та С.Петлюра, другу групу очолювали М.Меленевський, Є.Голіцинський та ін. На яких позиціях стояли обидві групи, які ідеї захищали? Далі треба дати відповідь на запитання: як стався розкол РУП? Коли, чому і які партії вийшли з РУП? На яких позиціях стояли і як діяли в Україні «Спілка» та Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)?

Далі треба показати, що почала утворювати свою партію і українська ліберальна буржуазія, яка стояла на поміркованих, ліберально-демократичних позиціях. У 1904 р. на з'їзді Всеукраїнської організації за ініціативою колишніх діячів «Київської громади» було вирішено утворити «Українську демократичну партію» (УДП) й схвалено її програму. Лідерами партії були О.Лотоцький, Є.Тимченко, Є.Чикаленко та ін. Зверніть увагу, що партія стояла за федеративний устрій Росії і автономію України в її складі, за проведення реформ. Оскільки програма задовольняла не всіх членів, частина їх відколотася від УДП і восени 1904 р. створила «Українську радикальну партію» (УРП). Її керівниками були Б.Грінченко, С.Єфремов, Ф.Матушевський та ін.

Далі треба підкреслити, що обидві партії – УДП і УРП – були нечисленними інтелігентськими групами, які не мали серйозного впливу в масах, вони були подібними до російського «Союзу освободження» з тією головною різницею, що вони відстоювали ідею автономії України. Наприкінці 1905 р. УДП і УРП об'єдналися в одну «Українську радикально-демократичну партію»(УРДП).

Починаючи аналіз третього питання, треба показати, що наприкінці ХІХ на початку ХХ століття на західноукраїнських землях продовжував розвиватись суспільно – політичний рух, у якому діяли різні течії, що виражали інтереси й ідеологію різних класів і суспільних груп.

Реакційною поміщицько-клерикальною суспільно-політичною течією в Східній Галичині, на Північній Буковині і Закарпатті було так зване «москвофільство». До москвофілів належали переважно поміщики, реакційне уніатське духовництво, чиновники й частина інтелігенції, які орієнтувалися на російський царизм і діставали пряму підтримку від царських урядових установ. Москвофіли вважали, що від Карпат до Камчатки живе єдиний «руський» народ з єдиною «руською» мовою.

Друга течія, яка розвивалася на західноукраїнських землях дістала назву «народовства». Треба пояснити, що до народовців належали переважно представники інтелігенції, уніатського та православного духовництва. Вони виступали проти революційної боротьби з експлуататорським людом, займали лояльну позицію щодо Австро-Угорської монархії, займалися проведенням культурної роботи.

У Галичині в 1899 р. основна маса народовців і частина радикалів утворили «Українську національно-демократичну партію» (УНДП), до керівного органу якої увійшов і М.Грушевський. У своїй програмі-максимум націонал-демократи висували гасло самостійної, незалежної України. УНДП вважала, що Галичина є «українським П'ємонт», навколо якого мали об'єднатися всі українські землі.

Далі треба показати, що одночасно з москвофільством і народовством став розвиватись і радикальний рух. У 1890 р. була заснована «Русько-укрїнська радикальна партія», активну участь у створенні якої взяли І.Франко та М.Павлик. Розгляньте завдання програми-максимум та програми-мінімум РУРП. Радикали приділяли велику увагу вихованню у народних масах національної самосвідомості і відчуття єдності всіх частин української нації. На своєму ІУ з'їзді у 1895 році вони прийняли як стратегічну мету положення про державну самостійність України.

Але члени радикальної партії не дотримувалися однакових поглядів. Треба підкреслити, що з часом у їхньому середовищі виділилися три угруповання: соціал-демократичне, власне радикальне і націонал-демократичне. Розгляньте позиції кожного з них.

І нарешті, треба показати, як на західноукраїнських землях розвивався соціал-демократичний рух. Розгляньте, як у 1892 р. була утворена соціал-демократична партія Галичини (СДПГ), а у 1899 р. Українська соціал-демократична партія (УСДП). На яких позиціях вони стояли , які ідеї захищали?

Наприкінці вивчення теми треба зробити загальний висновок, що на початку ХХ ст. український національний рух активізувався й політизувався. Одночасно із загальноросійськими виникли українські політичні партії різних напрямів – революційно-демократичного (РУП, УСП, УСДРП, «Спілка»), ліберально-демократичного (УДП, УРП, УРДП) і націонал-демократичного (УНП, УНДП). Вони мали між собою багато спільного в програмних положеннях і практичній діяльності, але їм були притаманні й свої особливості. Серед українських партій, на відміну від загальноросійських, не було ні крайне лівих – більшовицьких, ні крайне правих – монархічних.

Теми рефератів

- 1 Національне питання в програмах українських політичних партій.
- 2 Аграрне питання в програмах політичних партій в Україні.
- 3 Суспільно-політична діяльність І.Франко.

Контрольні запитання

- 1 Чому діяльність народників в Україні не мала успіху?
- 2 Які позиції займала РСДРП з національного питання?
- 3 З яких питань серед членів РУП існували розходження та протиріччя, що призвели до її розколу?
- 4 Чому не сталося об'єднання УСДРП з більшовиками?
- 5 Які позиції займала УРДП з національного питання?
- 6 Якими були основні завдання програми-максимум РУРП?
- 7 У чому полягала ідея «українського П'ємонту» УНДП щодо Галичини?

Тема : Україна в революціях 1917 р.

План

1. Причини, основні завдання та особливості Лютневої (1917р.) революції в Росії. Розстановка класово-політичних сил в Україні.
2. Центральна Рада: її склад, програма та основні етапи діяльності.
3. Боротьба за політичну владу в Україні у жовтні-грудні 1917р.

Поняття

Буржуазно-демократична революція, двовладдя, революційно-демократична диктатура пролетаріату та селянства, автономія, українізація армії, соціалізація землі, більшовізація Рад, збройне повстання, диктатура пролетаріату.

Література

Бойко О.Д. Історія України. – К.: Академія, 2001. - С.321-338.

Гамрецький Ю. Універсали – визначальні віхи історії Центральної Ради

//Укр. істор. журн. – 1991 - №8 – С.23-29, №9 – С.18-22.

Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К.: Знання. -1991 – С.5-24, 25-38, 121-133.

Історія України (під ред. Ю.Зайцева) – Львів: Світ. – 1998 - С.218-227.

Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття .- К.: Український письменник. - 1994.-С.64-89.

Яневський Д. Українська центральна Рада: перші кроки до новітньої національної державності (березень-листопад 1917р.) // Минуле України : відновлені сторінки. – К.: Наукова думка. - 1991.-С.5-23.

Методичні вказівки

Вивчення першого питання слід розпочати з аналізу довоєнного становища України. Напередодні 1 світової війни на території України добувалося 78% вугілля, 69,5% залізної руди, виплавлялося 68,6% чавуну тощо. Війна принесла розорення

промисловості і сільського господарства. В 1915-1917р. в Україні було закрито більш як 1400 промислових підприємств, рівень промислового виробництва скоротився на 30-50% і навіть на 75%.

Другою особливістю соціально-економічного становища в Україні було зубожіння селянства. Масові мобілізації селян до армії, реквізиції продовольства та коней призвели до скорочення сільськогосподарського виробництва та поставок на ринок. На Україну насувався голод.

По-третє, територія України стала ареною військових дій і в її житті з'явилося таке явище, як біженці. Всі ці обставини, взяті разом, призвели до визрівання революційної ситуації.

Така ж ситуація складалася по всій Росії. 25 лютого 1917р. у Петрограді політичний страйк переріс у збройне повстання, а 28 лютого майже все місто було вже в руках повстанців.

Далі студенту необхідно з'ясувати такі питання: які завдання революції, які класи прийняли в ній участь, що таке двовладдя? Відповіді на всі ці запитання можна знайти у 5 томі «Истории Украинской ССР» /с.365-374/ і в 2 книзі „Курсу лекцій з історії України» /с.115-119/.

Проводжуючи вивчення питання студенту слід звернути увагу на розвиток революційних подій в Україні:

- 4 березня 1917р. в приміщенні Київської міської думи була створена Рада об'єднаних суспільних організацій, до складу якої увійшли представники від Земського союзу, Спілки міст, Військово - промислового та Біржового комітетів, місцевого самоврядування тощо. Виконавчий комітет цієї Ради був найвищою владою у місті. Такі ж комітети та ради створювалися в українських губерніях. Вони підтримували комісарів Тимчасового уряду на місцях. Таким чином управлінський апарат на місцях залишився майже без змін.

- Як і в Центральній Росії, пролетаріат України зразу ж після повалення самодержавства почав створювати свої організації – Ради та профспілки. Цей процес почався 2 березня 1917р. створенням Ради робітничих депутатів у Харкові. Особливість цього процесу в Україні полягала в тому, що мережа Рад робітничих та солдатських депутатів була створена в промислових районах та прифронтовій зоні. Так, влітку 1917р. в Україні нараховувалось 252 Ради – з них в Донбасі – 180.

Представники яких політичних партій були обрані до Рад? Які їх політичні цілі та методи боротьби? Чому як протидія цим органам місцевого самоврядування виникла Українська Центральна Рада? Як висновок студент повинен зрозуміти політичну особливість – у Росії було двовладдя, а в Україні виникають три політичні сили? Чому?

Друге питання достатньо висвітлене у рекомендованій літературі. Ми звертаємо увагу студента на основні етапи діяльності Української Центральної Ради. Студент повинен уявляти процес перетворення Центральної Ради з політичної організації в орган державної влади в Україні.

I етап – період формування - продовжувався з 4 березня до 6 квітня 1917р. Представники яких політичних партій входили до Ради, які завдання вони ставили? Відповідь у книзі „Минуле України: відновлені сторінки» /с.10-14/, „Український історичний журнал» /1992. - №5 -с.81-82/.

II етап – квітень – 10 червня 1917р. – період визнання Центральної Ради органом політичного керівництва революційним та національним рухом в Україні.

Щоб з'ясувати хід політичної боротьби в Україні, треба вивчити рішення I селянського та II військового з'їздів, хід переговорів у Петрограді та I Універсал. Цей матеріал студент знайде в „Курсі лекцій» /Кн.2 с.121-122/, а також у статтях Кульчицького та Яневського.

III етап – червень-жовтень 1917р. – період компромісу між УЦР та Тимчасовим урядом. Цей компроміс знайшов відображення у II Універсалі Центральної Ради /див.: Укр. істор. журн. – 1991 - №8, с.23-28/.

Головним питанням семінару є третє питання. При його вивченні треба виділити декілька проблем: 1. Проаналізувати події жовтня 1917р. в Петрограді та Києві. Чому більшовики, які готували збройне повстання в Києві, були усунені від влади? 2. Відношення Центральної Ради до збройного повстання в Петрограді. Чому був прийнятий III Універсал. Відповідь студент знайде у рекомендованій літературі і в тексті Універсалу /див.: Укр. істор. журн. – 1991 - №9 – с.18-19/. 3. Чому виникла війна УНР з Радянською Росією? Які цілі цієї війни? Чи можна було її уникнути? Які наслідки цієї війни? Відповідь є у статтях В.Кондуфора, В.Кульчицького, Д.Яневського. 4. Чому результатом революцій 1917р. в Україні стало створення двох республік? Які відносини були між ними? Чи можна було їх об'єднати в одну державу? Відповідь є в рекомендованій літературі. 5. Чому Центральна Рада прийняла рішення вийти зі складу Російської республіки і створити національну державу? Проаналізуйте IV Універсал.

Головні висновки вивчення теми:

1. В ході революції 1917р. в Україні йшла боротьба за владу між Тимчасовим урядом, більшовиками та Центральною Радою.
2. В жовтні 1917р. з цієї боротьби вийшов Тимчасовий уряд.
3. Внаслідок політичної боротьби владу в Україні розподілили Центральна Рада та Радянська Українська республіка, яка спиралася на підтримку Радянської Росії.
4. Протиріччя між УНР і радянською Україною вирішила громадянська війна.

Теми рефератів

1. Політична діяльність М.Грушевського у 1917р.
2. Діяльність Краматорської Ради робітничих депутатів в 1917р.
3. Конфлікт Центральної Ради з Раднаркомом Росії.
4. Діяльність українських політичних партій в 1917р.

Контрольні запитання

1. Назвіть причини та основні завдання Лютневої революції.
2. Як вирішилося питання про владу в ході революції?
3. Як ставилися до революції різні класи та політичні партії України?
4. Коли виникла Українська Центральна Рада?
5. Назвіть програму діяльності УЦР та основні етапи її реалізації.
6. Коли і чому був виданий I Універсал?
7. Назвіть причини створення II Універсалу.
8. Коли і чому відбулося Жовтневе повстання?
9. Які декрети прийняв II Всеросійський з'їзд Рад?
10. Як сприйняли Жовтневу революцію в Україні?
11. Коли і чому був виданий III Універсал УЦР?

12. Які причини виникнення військового конфлікту між УНР і Раднаркомом РСФСР?
13. Коли відбувся I Всеукраїнський з'їзд Рад та які рішення він прийняв?
14. Назвіть причини створення та основні положення IV Універсалу.

Тема: Політична боротьба в Україні у 1918-1920 рр.

План

1. Причини та початок громадянської війни в Україні, головні політичні сили та їх військові можливості.
2. Боротьба за владу в Україні у 1918 р. Діяльність П. Скоропадського.
3. Політична боротьба в Україні у 1919-1920 р.
4. Підсумки та наслідки громадянської війни в Україні.

Поняття

Громадянська війна, інтервенція, гетьманщина, окупаційний режим, Директорія, махновщина, політика «воєнного комунізму».

Література

1. Бойко О.Д. Історія України – К.: Академія, 2001. – С.330-371.
2. Історія України /під ред. Ю.Зайцева – Львів: Світ. - 1998 – С. 227-251.
3. Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Укр. істор. журнал – 1993 – № 1 – С. 16-27.
4. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття – К.: Укр.. письменник .- 1994 – С. 99-253.

Методичні вказівки

Вивчення теми слід розпочати із з'ясування поняття: « громадянська вій-на». Далі треба назвати причини виникнення громадянської війни в Україні:

а/ внутрішні протиріччя між національними політичними партіями та більшовиками, між УНР та радянською Україною; б/ міжнародні причини: інтервенція Радянської Росії, намагання монархістів відновити «єдиную и неделимую» Росію, інтервенція західних держав.

В роки громадянської війни у боротьбі за владу в Україні приймали участь не два претенденти /»білі « та «червоні»/, а чотири: 1/ табір українських сил демократичної орієнтації, 2/ більшовики, 3/ російські монархісти, 4/ селянський рух. Три претенденти спиралися на військову підтримку з зовні – Радянської Росії, Австрії, Німеччини, держав Антанти. І тільки селянський рух мав підтримку населення.

Вивчення другого питання необхідно розпочати з історії переговорів у Бресті: хто, коли і чому розпочав ці переговори; які проблеми там обговорювалися, які позиції займали учасники переговорів? Особливу увагу треба звернути на позицію УНР в цих переговорах: чому Центральна Рада прислала свою делегацію на переговори, які головні положення договору УНР із Австрією та Німеччиною, які наслідки цього договору? Відповідь на всі ці запитання є у статті Чередниченка / «Под знаменем ленинізма», 1990 – № 19./

З'ясувавши політичну сторону питання студент переходить до вивчення фактичного матеріалу наступного запитання. Перш за все треба розглянути взаємовідносини Центральної Ради з окупаційними властями, причини поразки Центральної Ради і приходу до влади П.Скоропадського, головні напрямки його політики. Далі треба знайти відповідь на питання: чому гетьман зазнав поразки? Відповідь у «Курсі лекцій»/Кн.2, с.155-162/ та 6 томі «Истории Украинской ССР» /с. 355-362/.

Наступне питання – історія Донецько-Криворізької Радянської республіки: причини її проголошення, основні етапи діяльності, значення. Для цього треба проаналізувати статтю Варгатюка /Укр. істор. журн., 1988 - № 4 – с.33-44/.

Третій момент відповіді – це боротьба за владу в західноукраїнських землях та проголошення ЗУНР. Фактичний матеріал студент знайде у книзі Нагаєвського /с.172-212/ або у статті Карпенка /Укр. істор. журн. – 1993 - № 1 – с. 16-27/.

Вивчивши фактичний матеріал студент прийде до висновку, що проголошення у 1918 р. на території України багатьох республік свідчить про слабкість революційних сил, їх неспроможність йти на компроміс заради вищої мети – державності українського народу.

При вивченні третього питання радимо студентам використати рекомендовану літературу для з'ясування головних причин всенародного повстання проти австро-німецьких окупантів. Яку роль в його підготовці та проведенні відіграли більшовики та національно-демократичні сили України? Чому до влади прийшла Директорія? Яку політику вона проводила? Цікавий матеріал про діяльність Директорії студент зможе знайти в книзі В.Винниченка «Заповіт борцям за визволення».

Далі студенту необхідно з'ясувати: 1/ Чому уряд ЗУНР звернувся до Директорії УНР з пропозицією про організацію спільної боротьби, про злуку ЗУНР і УНР, незважаючи на те, що війська останньої зазнавали поразки від об'єднаних сил Червоної армії України, Росії та Білорусії? 2/ Чому між політичними колами ЗУНР і УНР виникли суперечності і як вони були розв'язані? Відповідь дивитися в «Історії України», с. 329-244.

Усвідомивши всі аспекти проблеми студент має дійти висновку, що в процесі політичної боротьби у 1919 р. народ України зумів одержати перемогу над інтервентами і білогвардійцями. Західноукраїнські землі при сприянні Директорії були загарбані Польщею. На основній території України влада закріпилася за Радами робітничих та селянських депутатів.

Готуючись до відповіді на третє питання семінару, студент повинен мати на увазі те, що владні структури України утворювалися в надзвичайних умовах, коли необхідний для цього механізм демократії не можна було запустити. Тому вони утворювалися керівництвом діючих на той час суспільно-політичних сил.

Останнім акордом у громадянській війні в Україні була польсько-радянська війна. Які причини виникнення цієї війни? Проаналізуйте Варшавський договір між Петлюрою та Пілсудським. Яку мету переслідував Петлюра, приєднавшись до білополяків? Як розгорталися події в Західній Україні після вигнання поляків з України? Що таке Галицька Соціалістична Радянська Республіка? Яку політику вона проводила? Які наслідки польсько-радянської війни для України?

Четверте питання підводить підсумки вивчення теми. Студенту треба пам'ятати, що владні структури на Україні в роки громадянської війни головну увагу приділяли мобілізації всіх сил /матеріальних, людських, фінансових/ для

знищення своїх противників. Тому політика урядів, які утворювалися у 1918-1920 рр. в Україні була жорстокою.

Громадянська війна привела до ослаблення генофонду українського народу, тому що талановита частка народу була знищена або виїхала за кордон.

У громадянській війні одержали перемогу більшовики і зазнали поразки українські демократичні сили. Чому?

Громадянська війна так і не вирішила питання про об'єднання всіх українських земель. За Ризьким мирним договором Галичина залишалася за Польщею. Яка доля спіткала Північну Буковину та Закарпаття? /див.: Нагаєвський І. Названа праця - с. 404-413/.

Теми рефератів

1. Політична діяльність С.Петлюри в роки громадянської війни.
2. Селянський повстанський рух під керівництвом Н.І.Махна.
3. Політичний портрет Х.Г.Раковського.

Контрольні запитання

1. Які причини виникнення громадянської війни в Україні?
2. Назвіть основні політичні сили, які приймали участь у громадянській війні в Україні.
3. Чому Українська Центральна Рада зазнала поразки?
4. Яку політику проводив П.Скоропадський?
5. Які події відбувалися у Західній Україні у 1918 р.?
6. Коли, хто і з якою метою створив Директорію?
7. Де, коли і чому відбулося об'єднання ЗУНР і УНР?
8. Чому Денікіну вдалося захопити Україну?
9. Назвіть основні положення Варшавської угоди УНР з Польщею.
10. Коли була польсько-радянська війна? Хто в ній приймав участь.?
11. Які наслідки для України мала польсько-радянська війна?
12. Які економічні, демографічні і політичні наслідки мала громадянська війна в Україні?

Тема: Україна в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.)

План

- 1 Причини і початок Другої світової війни. Включення західноукраїнських земель до складу УРСР.
- 2 Україна в роки Другої світової війни.
- 3 Наслідки та уроки Другої світової війни для України.

Поняття

ОУН, мельниківці, бандерівці, депортація, УПА, окупаційний режим, рух Опору, корінний перелом, ООН.

Література

Історія України / Під ред. Ю.Зайцева. – Львів: Світ, 1996. - С.284-325.

Історія України: Курс лекцій. Кн.2. – К.: Либідь, 1992. – С.298-354.

Ковалюк В. Західна Україна на початку другої світової війни // Український історичний журнал. – 1991. - № 9. – С.80-87.

Коваль М.В. 1941-1945 роки.: Україна // Український історичний журнал. – 1991. -№ 6. – С.3-23.

Субтельний О. Україна. Історія – К.: Либідь, 1991. – С.392-400.

Бойко О.Д. Історія України. – К.: Академія, 2001. – С.442-484.

Методичні вказівки

Друга світова війна належить до числа найбільш трагічних подій ХХ століття. Які ж причини її виникнення? Щоб відповісти на це питання, треба вивчити фактичний матеріал за таким планом:

- Загострення міждержавних та внутрішніх суперечностей провідних капіталістичних держав;
- Створення Антикомінтернівського пакту і його політика;
- Ставлення Англії, США до подій у Японії, Італії, Німеччині;
- Мюнхенський договір 29-30 вересня 1938 р. та його наслідки;
- Радянсько-німецька угода 23 серпня 1939 р. та її наслідки.

З'ясувавши хід міжнародних подій у 30-ті роки, треба перейти до розгляду суті українського питання, яке полягало в необхідності возз'єднання українських земель. Виходячи з цього, треба висвітлити політику різноманітних політичних сил у відношенні до українського питання, а також показати, як українське питання впливало на позицію цих сил. У зв'язку із зовнішньою політикою, насамперед СРСР і Німеччини, розгляньте політичну орієнтацію соціальних сил західноукраїнського суспільства, а також їх практичні дії у зв'язку з розвитком подій у 1938-1939 рр. (окупація Закарпаття, німецько-польська війна і т. ін.).

Вивчаючи фактичний матеріал, необхідно послідовно розкрити події визвольного походу Червоної Армії у 1939-1940 рр. до Західної України та Північної Буковини. Як ставилися до цієї події різні політичні сили на західноукраїнських землях, а також за кордоном?

Формальний підсумок вересневої кампанії був підбитий угодою про дружбу та кордони між СРСР та Німеччиною 28 вересня 1939 р. Наступною проблемою Радянського Союзу було юридичне оформлення входження західноукраїнських земель до складу СРСР та України. Студенту треба послідовно розкрити процес створення тимчасових органів народної влади, рішення Народних Зборів Західної України про суспільний лад і державну владу і весь процес возз'єднання Західної України, а також Північної Буковини з Україною.

Розставляючи акценти в цьому досить суперечливому періоді нашої історії, зауважимо: возз'єднавшись з єдинокровними братами український народ, що проживав в західних областях України, мав усі підстави сподіватися на поліпшення свого життя. Далі слід проаналізувати суспільно-політичне життя на західноукраїнських землях. Особливу увагу треба звернути на складність умов, в яких відбувалося радянське будівництво в західному краї.

Складність ця полягала в тому, що суспільно-політичне життя, господарське і культурне будівництво в Західній Україні здійснювалося адміністративно-командними методами і мало протирічений характер.

Далі треба розкрити позитивні наслідки возз'єднання: індустріалізація аграрного краю, наділення селян землею, підвищення освітнього рівня населення, формування кваліфікованих національних кадрів, створення системи охорони здоров'я.

Але ці перетворення мали і негативні сторони. Це тогочасна кадрова політика. Непримиренний клубок суперечностей між національним рухом під керівництвом ОУН і більшовицькою ідеологією призвів до масових репресій та депортацій населення.

На світанку 22 червня 1941 р. Німеччина розпочала війну проти Радянського Союзу. Які держави-союзники Німеччини виступили проти Радянського Союзу? Які завдання вони вирішували у цій війні? Який характер мала війна з боку СРСР? Готуючи відповідь на це питання, треба весь фактичний матеріал вивчити за таким планом:

- перебудова роботи державних, партійних, господарських органів щодо потреб воєнного часу;
- військово-організаторська робота з формування сил на відсіч ворогу;
- господарська робота на першому етапі війни;
- оборонні бої радянських військ у 1941 р. біля Києва, Одеси, Севастополя, у Донбасі.

Далі треба підкреслити, що причин поразок радянських військ у 1941 р. дуже багато. Їх треба згрупувати: а) міжнародні; б) військові; в) політичні; г) об'єктивні та суб'єктивні.

В липні 1942 р. останні радянські війська залишили Україну. Німці встановили в Україні окупаційний режим. Якими були головні риси цього режиму?

Як протидія окупаційному режиму виник рух опору. Що це був за рух? Треба звернути увагу на різноманітні форми цього руху:

- а) радянські комсомольські та комуністичні підпільні організації;
- б) партизанські загони під керівництвом С.А.Ковпака, Д.М.Медведева та ін.;
- в) некомуністичні формування «Поліська Січ», а потім у 1943 р. ОУН-УПА.

Вивчення наступної проблеми треба розпочати із з'ясування поняття «корінний перелом». Далі треба звернути увагу на обстановку, в якій проходило звільнення України радянськими військами. Розповідаючи про наступальні дії радянських військ, треба підкреслити, що на Лівобережній Україні вони одержували всенародну підтримку, а визволення Західної України проходило в інших умовах. Чому?

У 1943-1944 рр. народи України вирішували ще одну складну проблему - почалася відбудова народного господарства республіки. Покажіть відродження промисловості, транспорту, зв'язку, сільського господарства, відновлення роботи навчальних, наукових та культурно-освітніх закладів. Зверніть увагу, як цей процес відбувався на Лівобережній та Західній Україні? Чому була така різниця у вирішенні однакових проблем? Покажіть допомогу братніх республік у відбудові народного господарства України.

Підбиваючи підсумок цьому питанню, покажіть внесок українського народу в перемогу у Вітчизняній війні.

Закінчити вивчення теми доцільно з'ясуванням наслідків II світової війни для України. Як і для всього людства, вона мала тяжкі негативні наслідки.

Але перемога демократичних сил у війні мала й позитивні наслідки. Практично завершився процес об'єднання усіх українських земель в єдину державу. Зріс міжнародний авторитет України. Вона стала співзасновником та членом ООН.

Теми рефератів

- 1 Автономія Карпатської України.
- 2 Партизанський та підпільний рух в Донбасі.
- 3 Діяльність ОУН-УПА в роки Великої Вітчизняної війни.

Контрольні запитання

- 1 Які наслідки для українських земель мала Мюнхенська угода західних країн?
- 2 Які наслідки для українських земель мав пакт Молотова-Рібентропа?
- 3 Коли і в зв'язку з якими подіями розпочалася II світова війна?
- 4 Коли відбувся похід Червоної Армії у Західну Україну і яким був його результат?
- 5 Коли була повністю окупована фашистами територія Радянської України?
- 6 Назвіть основні форми руху опору в Україні?
- 7 Які наслідки для України мала II світова війна?

Тема: Сучасна незалежна Україна. Основні тенденції розвитку української культури

План

- 1 Передумови національно-державного відродження України в умовах перебудови (1985 – 1991 рр.)
- 2 Становлення політичної системи незалежної України. Конституція України 1996 р.
- 3 Формування нових політичних партій та блоків в Україні
- 4 Проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах переходу до ринкових відносин
- 5 Формування головних положень концепції зовнішньополітичного курсу України
- 6 Основні тенденції розвитку української культури

Література

- 1 Історія України / Під ред. Ю. Зайцева – Львів : Світ, 1996. – С. 402 – 407, 418 – 427, 430 – 437.
- 2 **Бойко, О. Д.** Історія України – К. : «Академвидав», 2005. – С. 555 – 579.
- 3 Історія України / Під ред. В. П. Смолія. – К : Альтернативи, 1997. – С. 360 – 367.
- 4 Історія України : Курс лекцій. Кн. 2 – XX століття : Навч. посібник / Л. Г. Мельник, В. Ф. Верстюк, М. В. Демченко та ін – К : Либідь, 1992. – С. 432 – 445, 445 – 461.

5 **Субтельный, О.** Украина. История / О. Субтельный. – К. : Либідь, 1994. – С. 711 – 724.

6 Новітня історія України (1900 – 2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко [та ін.] . – К. : Вища школа, 2002. – С. 515 – 546.

7 Історія України : навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В. М. Литвина. – К. : Знання, 2006. – С. 454 – 468.

Основні поняття

Демократія – влада народу, народовладдя, що виходить з організації та функціонування державної влади на засадах визнання народу її джерелом і носієм, ґрунтується на прагненні забезпечити справедливість, рівність і добробут усіх при розв’язанні проблем і питань суспільного врядування.

Гласність – означає своєрідний перехідний етап між довготривалим періодом мовчазного одностурового до свободи слова, це право знати, що відбувається у світі і в країні, вона передбачає можливість одержувати правду і говорити правду, не побоюючись наслідків, її слід розуміти як право на власну думку, як складову частину політичної культури й свободи.

Політичний плюралізм – ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного і соціального розвитку, що виходить з існування кількох (чи багатьох) незалежних засад політичних знань і розуміння буття; система влади, заснована на взаємодії і протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій.

Суверенітет – верховна влада, незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави в зовнішніх і внутрішніх справах.

Референдум – всенародне голосування з метою виявлення громадської думки для прийняття остаточного рішення щодо державних законів та інших питань загальносуспільного значення.

Парламентська фракція – організована група депутатів парламенту чи органів місцевого самоврядування, які належать до однієї або кількох споріднених політичних партій, мають спільні позиції, прагнуть проводити в колегіальному органі певну лінію, дотримуються дисципліни. Депутатські групи і фракції мають право на пропорційне, тобто відповідне до кількості їх членів представництво в усіх робочих органах парламенту та офіційних парламентських делегаціях.

Контрольні питання

1 Чому в СРСР були необхідні радикальні зміни?

2 Що передбачала концепція перебудови?

3 Чому перебудова як «революція згори» не досягла поставлених цілей?

4 Які передумови для національно-державного відродження України створила перебудова?

5 Чи можна історичні події 1990 – 1991 рр. вважати українською національною революцією?